Г.М.Педосюк

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ДІАЛОГУ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

В статье рассматриваются возможности учебного диалога при изучении английского языка учениками-подростками, в частности обращается внимание на особенности использования учебного диалога на уроках по английскому домашнему чтению.

The article deals with the possibilities of educational dialogue while learning the English Language by senior pupils. Special attention is paid to the usage of the educational dialogue during the lessons in home reading.

Розвиток сучасного суспільства супроводжується змінами пріоритетів освіти. Підвищується роль людського фактора, що зумовлює необхідність реформування в системі відносин вчителя та учнів. У Державній національній програмі "Освіта (Україна XXI століття) " було визначено основні шляхи демократизації освіти, її гуманізація та гуманітарізація, згідно чого однією з головних цілей освіти є створення умов щодо розвитку та творчої самореалізації кожного громадянина України. Процес навчання та діяльність вчителя повинні бути зорієнтовані на особистісний розвиток кожного учня. Учень, у свою чергу, повинен вміти не просто демонструвати отримані знання, але головним чином виявляти до навчально-пізнавальної діяльності творчий, а не репродуктивний підхід. Саме цьому головним завданням освіти є вдосконалення навчально-виховного процесу, створення оптимальних умов самореалізації особистості, різнобічного розвитку її творчих можливостей та здібностей.

Як відомо, основою навчальної діяльності є спілкування учнів з вчителем та між собою. В умовах

спілкування відбувається розвиток індивідуальних, особистісних якостей людини. Потреба у спілкуванні властива кожній людині та формується ще "у дитини в процесі взаємовідношень, що складаються у неї з оточенням" [5,16]. З віком ця потреба зростає та найбільш вагомою стає у підлітків. Це, як помічає А.В.Мудрик, пояснюється, перш за все, постійним фізичним та розумовим розвитком школяра, розширенням його інтересів та ростом інтересу до зовнішнього світу (А.В.Мудрик). Слід пам'ятати, що саме спілкування – є одним із головних засобів розвитку творчої особистості. Саме тому, враховуючи необхідність формування творчої особистості учнів, необхідно так будувати навчально-виховний процес, основою якого є спілкування, щоб він всемірно сприяв реалізації особистості кожного учня та призводив до їх творчого засвоювання програмного матеріалу, оволодінню навичками творчої навчальної праці.

У результаті аналізу шкільної практики, ми прийшли до висновків, що спілкування вчителя та учнів здебільшого являє собою процес суб'єкт – об'єктної взаємодії, де суб'єктом виступає вчитель, а учень - об'єкт його педагогічного впливу. Вчитель найчастіше нав'язує учневі свою точку зору, рішення тієї чи іншої задачи. Пізнавальна діяльність учня носить в основному репродуктивний характер. Він – пасивний учасник навчально-виховного процесу, котрий "не приймає участі в процесі пошуку істини, співпереживання та творчості" [4,33]. Тобто процес навчання більшою мірою являє собою монолог вчителя. Як результат цього, ініціатива учнів практично подавлена, вони не тільки не виявляють творчого підходу до процесу навчання, але й поступово втрачають інтерес до навчання, що призводить до його низької результативності.

Таким чином, виникає питання: як організувати навчальний процес так, щоб він сприяв формуванню такого спілкування вчителя з учнями, яке передбачало б суб'єктність кожного учня, його творчий інтелектуальний

розвиток та активізувало навчально-пізнавальну діяльність учнів.

У зв'язку з цим великого значення набуває використання у навчанні діалогічних форм взаємодії вчителя та учнів, які забезпечують активний процес пізнавальної діяльності учнів, що ефективно впливає на процес навчання та визначає його результативність.

Діалогічне навчання – це процес спільної діяльності вчителя та учнів. В його основу полягає система: особистість-вчитель – особистість-учень. В порівнянні з іншими видами організації навчального процесу, діалогічне навчання має багато переваг, так як "дозволяє учневі бути не просто споживачем знань, але й активним співучасником їхнього здобутку" [1,43]. Та якщо ми говоримо про учнів-підлітків, то для них діалог, котрий є головною структурною одиницею даного виду навчання, є основною формою спілкування, найбільш адекватною даному віковому періоду.

Слід зазначити, що діалогічна форма навчання не є новою в педагогіці, вона має досить давні традиції. В давньоіндийській філософії (VIII-VIIст. до н.е.) діалог між мудрецем та його учнями був одним з етапів пізнання світу. У Древній Греції діалогову форму навчання використовував Сократ. Він розробив теорію ведення наукового спору в формі бесід, відомих в художній літературі як майєвтичні діалоги. Його послідовник Платон також використовував діалог як спосіб пізнання та находження істини.

В епоху Відродження діалог розглядали як особливий спосіб філософствування, "діалог двох культур". У XVIII-XIXст. вважали, що діалог – це форма спілкування та відношень між людьми; це спосіб пізнання та самосвідомості людини (Ф.Шлейєрмахер). Пізніше в науковій літературі робилися спроби відокремити діалог від звичайних розмов, досліджувалися можливості діалогу в процесі спільного вирішення розумових задач.

Особливе місце проблема діалогу займає у творчості М.М.Бахтіна, який стверджує, що діалогічні відношення являють собою універсальне явище, котре пронизує всі

стосунки та проявлення життя людини. Життя за своєю природою діалогічне, тому дослідник справедливо дав родове визначення людини як "людини діалогічної": "жити – означає приймати участь у діалозі, запитувати, бути уважним, відповідати, погоджуватись... В цьому діалозі людина бере участь цілком та протягом всього життя" [2,152].

Найбільш широко дослідженням навчального діалогу як особливої форми навчання займалися С.Ю.Курганов, В.Ф.Литовський, котрі дали припущення, що в основі логіці навчання повинно бути покладено логіку діалогу, так як саме вона формує особистісне мислення людини. В процесі діалогу між вчителем та учнями виникає специфічне спілкування, де його учасники "визначають свій особистісний погляд на світ" (С.Ю.Курганов). Під час навчального діалогу вчитель не тільки визнає право кожного учня на особистісну думку, але й головним чином в ній зацікавлений. Вчитель у навчальному діалозі не повинен бути монологічним, його питання мають бути поставлені та оформлені так, щоб вони змушували учнів висловлюватись. Головне в діалозі – "вміння врахувати, відреагувати, передбачити,...спростувати чуже слово" [4,33].

В останні десятиріччя значно збільшився інтерес дослідників та вчителів-практиків до діалогу як однієї з форм педагогічного спілкування та взаємодії у навчальному процесі.

Виходячи з того, що зараз ми працюємо у парадигмі гуманізації, багато педагогів-теоретиків (О.М.Алексюк, Г.С.Батищев, С.Г.Гончаренко, Л.В.Кондрашова, В.Ф.Паламарчук) у своїх роботах акцентують увагу на розробку нових підходів до вибору змісту навчального матеріалу та процесу його вивчення, що стало передумовою обгрунтування використання діалогічного підходу до змісту навчального матеріалу та організації його засвоювання учнями.

Ідея гуманізації освіти має пряме відношення до мови, зокрема іноземної мови.

Вивчення іноземної мови дозволяє вирішувати пізнавальні, комунікативні, духовно-моральні, розвинувальні та інші задачи освіти. Під вирішенням даних задач ми маємо на увазі:

- розвинути в учневі його розумові здібності, таланти;
- навчити його вчитися, самостійно здобувати знання, становлячись активним учасником навчально-виховного процесу;
- розвивати духовно-моральні якості учнів;
- розвивати в них творче відношення до процесу навчання.

Реалізація цих задач можлива, якщо педагогічний процес, як зазначає Л.В.Кондрашова, буде враховувати взаємну активність педагогів та вихованців, що можливо за умовою, якщо процес навчання будуватиметься на основі дидактичної взаємодії. В свою чергу, дидактична взаємодія найбільш ефективно буде впливати на навчально-пізнавальну діяльність учнів, сприяти реалізації комунікативних потреб, активізувати їхню творчу позицію, якщо забезпечити перехід її форм у навчальний діалог вчителя та учнів.

Багато вчених (І.Л.Бім, М.З.Біболетова, Н.Д.Гальскова та ін.) присвятили свої праці розвитку творчої активності учнів на уроках іноземної мови. Розробкою інтенсивних методів навчання іноземним мовам займалися Г.А.Китайгородська, Т.Є.Сахарова, Ф.М.Рабинович. Однак питання використання навчального діалогу при вивченні іноземної мови лишається недостатньо вивченим.

В нашій статті ми спробуємо показати можливості ефективного використання навчального діалогу вчителя та учнів в процесі вивчення англійської мови, зокрема на уроках з англійського домашнього читання. Але по-перше, слід нагадати про те, як проходять уроки домашнього читання в більшості загальноосвітніх шкіл.

Завдяки анкетному опитуванню та аналізу шкільної практики ми змогли визначити основні етапи проведення уроку з даного навчального предмету: читання тексту – його переклад – відповіді на попередньо підготовлені питання –

переказ. Інколи вчитель може запитати основну ідею твору, але це трапляється дуже рідко. Тобто урок характеризується одноманітністю, проводиться за попередньо відпрацьованим, звичайним "шаблоном". Спілкування носить в основному розповідальний характер: на уроці присутній або монолог вчителя, котрий роз'яснює помилки чи невірні відповіді учнів, або монолог учня, який являє собою відповіді на домашнє завдання.

Коли вчителя питали, чи використовує він в своїй практиці навчальний діалог, найчастіше ми отримували відповідь: "А навіщо він треба? Мої учні і так непогано вчаться, так чому б і дальше так не продовжувати...". Інколи, правда досить рідко, відповідь була такою: "Навчальний діалог? Звичайно ми його використовуємо на уроці, адже я даю запитання учням, а вони відповідають на них". Але жоден вчитель так і не сказав, чи насправді зацікавлені учні даним предметом, чи виявляють вони пізнавальний інтерес до навчального матеріалу, наскільки охоче вони читають художні тексті англійською мовою та виконують домашнє завдання.

Отже можна з певністю сказати, що не дивлячись на відомі переваги навчального діалогу, він не ввійшов повністю у навчальний процес. Вчителі, усвідомлюючи важливі позитивні риси діалогу, все ж таки ігнорують його використання через небажання переходити до нового, або причиною цього є недостатня методична підготовленість вчителів до даного виду навчання.

Навчальний діалог обов'язково повинен бути впроваджений у практичні заняття, побудовані проблемно, в ході яких відбувається спільний пошук істини. Саме це є необхідною та головною умовою для організації творчого діалогу, стає можливим розвиток творчої уяви, "здібність передбачити та прогнозувати навчальні дій та результати" (Л.В.Кондрашова), що в цілому має позитивний вплив на результативність навчання.

При організації уроку-діалогу у багатьох вчителів виникають утруднення, пов'язані з тим, як його розпочати.

На уроках з домашнього читання навчальний діалог треба розпочинати ще до самого уроку, тобто в процесі виконання учнями домашнього завдання. Наприклад, при читанні книги відомої канадської письменниці Л.М.Монтгомері "Анна з Грін Гейблз" (L.M. Montgomery "Ann of Green Gables") основне домашнє завдання містить у собі: прочитати та перекласти 1 главу книги. Однак вчитель також дає учням завдання, яке вони починають виконувати ще навіть до прочитання глави. Воно носить творчий характер: вчитель ставить кілька проблемних питань по 1 главі, на які учні не можуть дати прямих відповідей. Ці питання можуть бути сформульовані таким чином:

- Головна героїня книги – це дівчина-сирота. Якою ви собі її уявляє те? Скільки їй років? Як вона виглядає?
- Ви вважаєте, що книга "Анна з Грін Гейблз" – книга про кохання; трилер; дитяча розповідь; історична новела; книга про дітей?
- Як ви гадаєте, за яких часів відбуваються події книги? та інші.

Дане завдання особливо важливе, так як воно викликає інтерес учнів до книги, яку вони ще не читали. Крім того, подібні завдання служать стимулом для початку внутрішнього діалогу в кожному учневі, який на уроці переростає у діалог учнів з вчителем та між собою.

Після прочитання 1 глави книги учні виконують завдання за змістом тексту.

Перш за все вчитель пропонує учням виконати завдання, що проводиться у формі коротких питань до тексту та чітких відповідей на них. Тут немає місця уяві учнів, але це завдання важливе й необхідне для того, щоб вчитель дізнався, на скільки учні вірно зрозуміли зміст тексту та правильно переклали граматичні конструкції. Головне, що воно не порушує логіки діалогу.

Одними з найбільш ефективних завдань, що дозволяють підтримувати навчальний діалог на високому рівні та допомагають учням реалізувати їхні комунікативні

потреби, розвивати творче мислення та уяву є наступні завдання: наприклад,

- вчитель ставить питання: "Яку роль відіграють описи природи? Як ви вважаєте, чи допомагає це читачеві зрозуміти настрій головних героїв краще? Оберіть опис природи, що вам найбільш сподобався та прокоментуйте його ";
- учні отримують лист стверджень, що відповідають або не відповідають головним ідеям, що були висловлені автором. Вони повинні обрати ті, які співвідносяться зі змістом та пояснити свій вибір;
- вчитель просить учнів доказати чи спростувати той факт, що твір було написано століття потому та інші.

Закінчити урок-діалог рекомендується невеличкою дискусією, що має пряме відношення до прочитаного. Наприклад, тема дискусії може звучати так: "Чому люди всиновлюють дітей? Ризикують вони чимось при цьому?". Тема дискусії повинна обмірковуватись вчителем заздалегідь та обов'язково містити у собі проблему, вирішення якої повністю не відоме ні вчителю, ні учням.

І відповіді на запитання, виконання завдань, і хід самої дискусії не можуть бути відомі вчителю заздалегідь, вони повинні хвилювати його не менше, ніж учнів. Справжній діалог не може бути штучно створеним або спланованим. Лише тоді урок-діалог можна буде назвати вдалим.

В результаті успішного виконання даних видів завдань, учні не пасивно читають дома навчальні та художні іноземні тексти, але в них з'являється інтерес, бажання знайомитися з новим навчальним матеріалом, відомими героями художньої літератури. Урок-діалог стимулює, активізує творче мислення, уяву учнів, розширює їхній кругозір. Учні вчаться правильно висловлювати свої думки, не боячись при цьому показати свою точку зору, а також з повагою відносяться до висловлювань співбесідника.

Завдяки використанню навчального діалогу знання учнів характеризуються більшою глибиною, повнотою,

вдосконалюються їхні граматичні, лексичні, а також мовленнєві навички , що в цілому підвищує результативність навчання англійської мови. Головне – те, що все це учні досягають в результаті їхньої взаємодії з вчителем, яка реалізується в процесі навчального діалогу.

Література

1. Абасов З. Диалог в учебном процессе // Народное образование. - 1993. - №9-10. – С.43-45
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 424с.
3. Кондрашова Л.В. Методика подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися. М.: Прометей, 1990. – 160с.
4. Курганов С.Ю. Психологические проблемы учебного диалога // Вопросы психологии. – 1988. - №2. – С.87-96
5. Мудрик А.В. Современный старшеклассник: проблемы самоопределения. - М.: Знание, 1977. - 64с.